

האם לברך על אכילה ושתייה דרך זונדה?

"ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך" (דברים ה, י)

אמצעי שכיח להזנה של חולים שאין ביכולתם לאכול דרך הפה ככל אדם, היא ה'זונדה'. זונדה היא צינורית פלסטית, המוחדרת דרך הנחיר אל דרכי העיכול (קיבה או מעי דק). דרכה ניתן להזרים למערכת העיכול מזון נוזלי. לעיתים, מחדירים דרך הבטן ישירות לקיבה גסטרוסטרום ("פגי") שדומה בפעולתו לזונדה. מאז החלו להשתמש באמצעי הזנה זה לפני עשרות שנים, עורר הדבר שאלה הלכתית מובנת מאליה: האם יש לברך ברכה ראשונה ואחרונה על הזנה דרך זונדה?¹

כהקדמה לשורות הבאות אנו ממליצים לעיין במאמרנו לפרשת עקב מן השנה שעברה. אנו מזכירים כי כל המאמרים זמינים כל העת באתר בית המדרש להלכה ורפואה.

ברכות הנהנין כשמן כן הוא – זוהי ברכה על הנאת האדם מן המאכל או מן המשקה. ללא הנאה – אין ברכה. משום כך, גם אכילת דברים מזיקים מחייבת ברכה היכן שנהנה מהם (עיין ברכות לה, ב – לו, א ושו"ע אורח חיים סימן רב, ד-ז וסעיף ח'). אך הנידון המרכזי הוא, על איזו הנאה מדובר. שתי הנאות ישנן באכילה. האחת היא ההנאה מטעם המאכל. השנייה, ההנאה מתחושת השובע. הראשונה נקראת "הנאת החיך" או "הנאת גרונו", והשנייה – "הנאת מעיו".

ישנה מחלוקת ידועה בין רבי יוחנן לריש לקיש (חולין קג, ב) האם בכל איסורי התורה ההנאה האסורה היא הנאת גרונו או הנאת מעיו, ולהלכה (עיין רמב"ם הלכות מאכלות אסורות יד, ג) החיוב הוא על הנאת גרונו אף על פי שאין הנאת מעיו.

כך לדוגמה, מי שאכל דבר איסור ששיעורו בכזית באופן שאכל חצי זית והקיא, ואחר כך אכל את אותו חצי זית שהקיא, ובסיכומו של דבר עבר דרך גרונו כזית אבל מעיו לא נהנו אלא מחצי זית, חייב.

¹ שאלה מרתקת בפני עצמה מתייחסת להזנה מתמשכת אצל חולים שאין ביכולתם לספוג ארוחות מלאות בפרק זמן קצר, ומקבלים טפטוף איטי לאורך כל היממה. במידה שיש צורך לברך על הזנה כזאת – מתי יברך מי שמקבל את מזונו כל הזמן, ללא הפסקה? שאלה דומה התעוררה לגבי ברכת אשר יצר אצל חולים שזקוקים לקטטר-שתן שמנקז את מי הרגליים שלהם באופן מיידי כל העת.

לגבי ברכה, נחלקו בזה הפוסקים. בשו"ת פנים מאירות (סימן כז) כתב שיש לחלק בין איסורי תורה לחיוב ברכה, כיון שחכמים הסמיכו את חיוב הברכה על הפסוק "ואכלת ושבעת", ולכן ללא הנאת שביעה ("הנאת מעיו") אין חיוב ברכה.

וכן כתב בבית יוסף (אורח חיים סימן רל):

"ובספר אהל מועד (שער הברכות דרך א נתיב ד) כתוב, מטעמת (=אשה הטועמת את התבשיל ויורקת אותו) אינה צריכה ברכה אפילו לפנייה, אלא אם כן היה שם כשיעור רביעית, אבל בזה השיעור, מברכת אף על פי שאינה בולעת כלום, הואיל והחיד טועם, עד כאן לשונו. ולי נראה, דברכה לא בטעימת חיד תליא, אלא באכילה תליא, כדכתיב "ואכלת וברכת", ואכילה היינו הנאת מעיים, כדברי הרא"ש ז"ל".

הבית יוסף עוסק לגבי ברכה ראשונה. לגבי ברכת המזון יתכן שהדבר משמעותי עוד יותר, ומטעמו של הפנים מאירות, שללא "ושבעת" אין חיוב ברכת המזון, ושביעה תלויה אך ורק בהנאת המעיים. וכן כתב האגלי טל (טוחן, סב).

לעומתם, דעת החלקת יעקב (חלק ג' סימן סח) היא, שחיוב ברכה תלוי בהנאת גרונו, וכשאין גרונו נהנה פטור מברכה, וכדעת האוהל מועד. הוכחת החלקת יעקב לכך היא מדברי התוספות בברכות (לו, א), שכתבו לגבי שתיה של משקאות שהאדם אינו נהנה בשתייתם, אף על פי שהם טובים ומזינים ומרוויים את צמאונו, או אוכל מאכלים לא טעימים לצרכי רפואה בלבד, שמאחר שאינו נהנה אינו מברך.

והמנחת חינוך (מצוה שיג) כתב, שיש צורך שייתקיימו שני התנאים, גם הנאת מעיו וגם הנאת החיד.² עיין עוד ערוך השלחן (יורה דעה סימן פה, ט) לגבי ברכת המזון.

דוגמה טובה לנידון זה היא אכילת מאכלים שעטופים כקפסולה, באופן שבו החיד אינו נהנה מטעמם, אך הם מזינים את הגוף. פוסקי דורנו מורים במקרה כזה שמאחר והדבר תלוי במחלוקת בפוסקים, אין לברך על אכילתם, כפי הכלל בהלכות ברכות שספק ברכות להקל, אך מצד שני עדיף לפטור מאכלים אלו על ידי אכילת דבר מה שברכתו שהכל (ולא הברכה המתאימה למאכל שבתוך הקפסולה, מאחר שגם לסוברים שמברכים על אכילה מסוג זה מכל מקום כיון שאין זה דרך אכילה מודים שברכתו שהכל).

דוגמה נוספת לנידון זה היא שתיית משקאות משכרים על ידי מי שאינו נהנה מטעמם וכוונתו אינה אלא לתחושה הטובה שתיגרם לו אחרי השתייה. גם במקרה זה מורים גדולי ההוראה שכעיקרון אין לברך (והבן איש חי בפרשת נשא אות ו' כותב שכדאי לפטור את המשקה בברכה על משקה אחר).

² מסכים לדבריו מהר"ם שיק (אורח חיים סימן יג).

כעת נגיע למקרה שלנו. הזנה באמצעות זונדה נראית כמו המקרה המושלם עבור הנידון בפוסקים: יש בה הנאת המעיים, שהרי היא מעניקה תחושת שובע מלאה, אך מצד שני אין כאן הנאת החיך, שהרי טעם המזון איננו מורגש כלל.

אמנם, כאשר מתבוננים בדברים שמים לב שיש כאן הבדל משמעותי נוסף. במקרים אלו, וכן כלל הנידון בפוסקים, מתבצעת אכילה בדרך הטבע – כלומר אכילת דבר מה דרך הפה. בהזנה באמצעות זונדה, לא מתבצעת כלל אכילה בצורה זו, וזאת, בין בהזנה באמצעות גסטרוסטרום, ישירות לקיבה דרך הבטן, ובין באמצעות זונדה שמוחדרת דרך הפה או האף. זוהי העברה בלבד של המזון לקיבה, ולא אכילה על פי המאפיינים הנורמליים שלה. יש לומר, שהזנה כזאת איננה נחשבת כלל "אכילה". כך כותב האחיעזר (חלק ג' סימן סא) לגבי אכילה ביום הכיפורים, וכך מוסיף וטוען החלקת יעקב (חלק ג' סימן סח) לגבי חיוב ברכה, שמאחר שהזנה כזאת אינה נחשבת אכילה, היא אינה כלולה בתואר "ואכלת" שנאמר בתורה.

מענין לראות שם בדבריו, שהוא מביא דוגמא לכך מהזנה על ידי עירוני תוך ורידי (אינפוזיה), כגון לצורך מתן נוזלים. הוא כותב שכמו שברור מאליו שבמקרה זה אין כל חיוב לברך, כך גם בהזנה על ידי זונדה.

אמנם, כדאי לשים לב שיש חילוק בין המקרים: בהזנה באמצעות עירוני לוריד, לא הגיע שום מזון אל הקיבה, המקום בו מתרחשת "שביעה", אלא התקבל מזון ישירות אל הורידים, ולעומת זאת בהזנה על ידי זונדה, מכל מקום "הנאת מעיו" לכאורה יש כאן. על כל פנים העיקרון שהוא מביע הוא ברור: רק הזנה שמתבצעת כדרכו של עולם, על ידי אכילה ושתייה בפה, הם שלגביהם חייבו חכמים ברכה, אבל אם עצם האכילה נעשתה שלא כדרך העולם – אין לברך.

(יצויין שבסוף דבריו הוא כותב שמי שרוצה להודות להקב"ה על המזון, יאמר איזו תפילה או פרקי תהלים).

וכן פסק הרב אלישיב זצ"ל, שאין לברך כלל, לא לפני ולא אחרי (וזאת הברכה עמ' 113).

לעומתו, בלבושי מרדכי (הובא בשו"ת מנחת יצחק חלק ג' סימן יח) כתב שירא שמים אם יכול יוצא ידי כולם, בין בברכה ראשונה ובין בברכה שניה, על ידי שימצא מישהו שאוכל או שותה דברים אחרים שברכתם דומה לאותו המזון, ויכוון להוציאו בברכתו (אפילו שכיום לא נהוג להוציא אחד את השני בברכת הנהנין, זוהי שעת הדחק ומותר).